

УДК 340.1

ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Коваль Дар'я, здобувач, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-0765-7649

E-mail: akoval85@gmail.com

У статті на основі класифікації правової культури на види залежно від суб'єктів, на суспільну, групову та індивідуальну, рівнів (звичайний (буденний), професійний, науково-теоретичний) визначено її функції, які є фундаментом для виконання фахівцем своїх основних і постійних видів діяльності, тобто професійних обов'язків. Установлено, що проблема виокремлення функцій правової культури залишається актуальною і вимагає нових досліджень, у контексті аналізу системних зв'язків правової культури як суспільства, так і особистості.

Ключові слова: *правова культура, функції, пізнавально-перетворювальна, ціннісно-нормативна, правовиховна, комунікативна, правове забезпечення.*

FUNCTIONS OF LEGAL CULTURE

Koval Daria, Postgraduate Student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0765-7649

E-mail: akoval85@gmail.com

The article considers the classification of legal culture by species, depending on the subjects, its carriers on social, group and individual, certain levels (ordinary (everyday), professional, scientific and theoretical) defines its functions, which are the basis for the specialist to perform basic and ongoing activities, that is, professional responsibilities. The functions are: legal support for the process of becoming a new statehood, development and transformation of legal reality (cognitive-transformative), value-normative, legal-educational, communicative. It is proved that the function of legal support of the process of becoming a new statehood is ensured in various ways, in particular, the formation of legal knowledge, beliefs, habits, etc., that ensure their legitimate, socially active behavior in the legal sphere. It is important to develop the skills of legal activity of citizens and society as a whole, to reform the entire legal system. The cognitive-transformative function of the legal culture of a society is connected with the task of building a rule of law, which involves those crisis processes that take place in the economy, politics and society. The value and normative function of the legal culture of a society is aimed at ensuring the stable, harmonious, dynamic and effective functioning of all elements of the legal system. This function of legal culture is realized by means of the norms of law, which are needed by every citizen for their successful adaptation within the state. The value-normative function of the legal culture of society encompasses a variety of phenomena and facts that are reflected in human actions, social institutions, etc. Educational function of the legal culture of society is expressed in the development of legal qualities of the individual. The transformation of legal prescriptions, norms of law into habit, into a natural regulator of the citizen's activity presupposes that they have been mastered by a person and have become his inner conviction. An important place among the functions is the communicative function. With the help of the institutes of society's legal culture, political and legal interconnection between the state and the individual, between all elements of political, legal systems, nations, social groups is carried out. Thanks to the mechanism of action of this function, the continuity in the development of the legal culture throughout the development of our society is carried out. These functions are interconnected and interdependent, complementing and enriching each other. They

reproduce the real process of legal culture functioning. It has been established that the problem of the separation of the legal culture functions continues to be relevant and requires new research to be carried out in the context of analyzing the systemic links between the legal culture of both – society and the individual. Without analyzing the functional role of legal culture, it is impossible to understand its content and the patterns of development.

Keywords: legal culture, functions, cognitive-transformative, value-normative, legal-educational, communicative, legal support.

Правова культура – невід’ємна частина загальнолюдської цивілізації. Вона актуалізує цінності права, виробленого людством в його суспільному розвитку.

У науковій літературі немає єдиного погляду на визначення поняття правової культури та її функцій. Аналіз літератури показав, що перші визначення правової культури подано в літературі 60–80 рр. ХХ ст. Розробка цього поняття здійснювалася в основному з прикладних позицій і без урахування соціально-філософського аспекту проблеми. У більш пізні періоди до цієї дефініції практично не зверталися. Визначення правової культури здійснено, як правило, вченими-юристами, оскільки в минулі роки вважалося аксіомою, що правова проблематика доступна лише юристам. Ряд авторів акцентували увагу на проблемі правової культури посадових осіб, підкреслювали важливість правової культури адвоката. Розглядаючи поняття правової культури в ширшому аспекті, підкреслювали, що це система упредметнених й ідеальних елементів, що належать до сфери дії права (Б. Андрусишин [1], В. Батаїкин [2], О. Ганзенко [4], Н. Годун [5], Н. Головка [6], С. Гурин [7], Р. Клунко [8], П. Мусинов [10], О. Соколова [14], А. Шайдуров [15]).

Термін «правова культура» увійшов до юридичної літератури порівняно недавно. Загальновідомо, що визначення будь-якого поняття завжди передбачає певний рівень абстрагування, узагальнення, що не виключає можливість «втратити», не побачити окремих елементів, на тому етапі, коли поняття досліджувалося. До того ж велике значення має методологічний інструментарій, який обирає автор для дослідження [5, с. 12].

Саме з цих позицій термін «правова культура» і донині розглядається в науці. У звичайних дискусіях про проблему та функції правової культури часто можна зустріти висловлювання про те, що правова культура властива тільки суспільству з розвинутою правовою державою. Погодитися з цим з позиції науки можна. Правова культура не є щось відокремлене, вона, будучи частиною культури в цілому, органічно переплетена з останньою, і, отже, тією чи іншою мірою властива як суспільству в цілому, так і окремим індивідам [2, с. 51].

Правову культуру науковці (Е. Болотова [3], Н. Годун [5], Н. Головка [6], С. Гурин [7], С. Панасина [12], С. Рудых [13], А. Шайдуров [15] та ін.) класифікують на види залежно від суб’єктів, її носіїв на суспільну, групову та індивідуальну.

Правову культуру суспільства Н. Головка визначає як частину загальної культури, систему цінностей, накопичених людством у галузі права, які стосуються правової реальності певного суспільства, рівня правосвідомості, режиму законності й правопорядку, стану законодавства, юридичної практики тощо. Культуру суспільства автор вважає результатом соціально-правової активності певних особистостей, колективів та інших суб’єктів права. Це вихідний момент, підвалина правової культури особистості загалом [6, с. 94].

Змістовний аналіз правової культури передбачає розуміння її як системи упредметнених та ідеальних елементів, що належать до сфери дії права, і їх відображення у свідомості й поведінці людей [13, с. 106].

Групова правова культура як сукупність педагогічних цінностей і як процес інтеріоризації відтворення педагогічних цінностей під час теоретичної та практичної педагогічної діяльності, суть якої полягає в тому, що педагогічний досвід суспільства, загальнолюдські цінності правової культури стають внутрішнім надбанням особистості, перетворюються в здібності і творчі можливості, суб'єктивні критерії, внутрішні регулятори професійної правозастосовчої діяльності й поведінки.

Повне і всебічне виявлення сутності та змісту правових явищ властиві лише особистості, що володіє правовою культурою на певному теоретичному рівні, який містить наукові знання про сутність, характер і взаємодію правових явищ взагалі, всього механізму правового регулювання, а не окремих напрямів, усієї правової сфери життя суспільства.

У правовій культурі особистості в нерозривній єдності існують правові уявлення, позитивні правові почуття і діяльність індивіда в правовій сфері, що знаходить своє реальне втілення у функціях правової культури.

У нашому дослідженні розглядаємо правову культуру професійної діяльності фахівця як системоутворювальну основу діяльності, що дозволяє забезпечити високий рівень професіоналізму під час творчої самореалізації, прояву відповідальності в досягненні поставлених професійних цілей у правовому полі.

Стосовно оцінки рівня правової культури особистості можна виокремити її звичайний (буденний) рівень, який характеризується неглибоким знанням і розумінням права, але в підсумку він проявляється в праводотриманні, в активному підтриманні правопорядку. Звичайний рівень правової культури обмежений повсякденними межами життя людей при правових явищах. З її допомогою можна правильно осмислити й оцінити всі сторони правової практики. Специфіка повсякденної правової культури така, що вона, не піднімаючись до рівня теоретичних узагальнень, використовується людьми в їх повсякденному житті при дотриманні (виконанні) юридичних обов'язків і використанні суб'єктивних прав.

Професійний рівень правової культури вибудовується в професійних юристів, які володіють глибокими правовими знаннями і правильно реалізують ці знання в повсякденній практичній діяльності. Цій культурі властивий більш високий ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідній галузі професійної діяльності.

С. Рудих виокремлює і науково-теоретичний рівень правової культури, який передбачає комплекс багатогранних наукових знань про право, його сутність, принципи та особливості функціонування, напрями розвитку, взаємодії з іншими явищами суспільства тощо [13, с. 38].

Для з'ясування функцій правової культури важливе значення має класифікація культури, що передбачає дослідження різних її станів та явищ. Виокремлюють три стани: інтеріорності, поведінковий і об'єктивно незалежний. Перший стан характеризує світ психічних процесів особистості, другий – культуру, яка об'єктивізується у відповідній поведінці, третій – явища культури, що знаходять свою незалежну від людського організму об'єктивізацію.

Завдяки цьому підходу ми, по суті, знаходимося напередодні якісно нового

етапу у вивченні правової культури, її функції. Теоретичним проявом нового підходу є ідея правової культури як особливого класу явищ, що характеризують її загальні системні моделі. Лише відштовхуючись від них, перетворивши їх в робочі інструменти дослідження, можна далі вивчати правову культуру, її функції, керувати нею не фрагментарно, а системно.

На основі класифікації, визначених рівнів розглянемо функції правової культури, які є фундаментом для виконання фахівцем своїх основних і постійних видів діяльності, тобто професійних обов'язків.

У структурі педагогічної діяльності фахівців М. Мотехіна виділяє такі функції: конструктивну (забезпечує відбір і організацію змісту правових знань та правової інформації, спрямованих на засвоєння учнями), проєктувальну (спрямована на проєктування дій учнів, і діяльності в цілому, в процесі якої засвоюють правову інформацію, проєктування своєї майбутньої професійно-педагогічної діяльності та правомірної поведінки); організаторську (проявляється в організації різних видів діяльності учнів, залучення батьків і громадськості до проведення позакласних заходів; до власне-педагогічної діяльності та особистої поведінки; в підтримці традицій школи і класу), комунікативну (передбачає встановлення довірливих взаємин з учнями, їхніми батьками та з колегами по роботі); гностичну (дослідницьку), що передбачає вивчення індивідуальних і вікових особливостей учнів; особливостей змісту і способів впливу на осіб з поведінкою з відхиленням; вивчення результатів власної виховно-правової та навчальної діяльності); мобілізаційну (спрямована на виконання навчально-виховних заходів школи і класу, надає дієву допомогу по залученню кожного учня до колективної і творчої діяльності, збуджує активність, ініціативність, самостійність особистості); інформаційну (реалізується через володіння різнобічною інформацією (з правових, культурних, економічних, освітніх, спортивних та ін. питань) і міцними знаннями свого предмета).

Майбутній учитель, реалізуючи на практиці вище вказані функції, може надати допомогу дитині при входженні її в життя соціуму, сприяти становленню її як активного об'єкта і суб'єкта культури, що реалізує свій особистісний потенціал. Тобто вчитель, працюючи на майбутнє, готує учнів до реалізації запитів суспільства. Рівень сформованості в студента кожного виду функцій педагогічної діяльності свідчить про рівень готовності його до цієї діяльності [9, с. 41].

Л. Ніколаєва, аналізуючи компоненти правової культури виокремлює такі функції: адаптивну, пізнавальну, регулятивну, аксіологічну, інтегративну, комунікативну. Адаптивна функція виражається в соціально-правовій активності особистості та пристосуванні її до умов середовища (правова соціалізація особистості). Оволодіння правовою культурою дозволяє майбутньому фахівцеві успішно адаптуватися в суспільстві, в правовому просторі і більш повно реалізувати свої інтереси, права і свободи у всіх видах діяльності і правомірної поведінки. Це особливо важливо в умовах соціально-політичної та економічної нестабільності суспільства. Пізнавальна функція реалізується через правові погляди й уявлення, спрямовані на поглиблення правових знань та розвиток правосвідомості і правового мислення [11, с. 42].

Специфічною функцією правової культури регулятивна. Право регулює відносини між людьми, а також між людиною і суспільством через різноманітні структури на основі нормативних положень, зведених у закон. Регулятивну функцію в

суспільстві виконують і норми моралі, але вони не мають статусу закону, а їх регулює дія, заснована на соціальному схваленні або осудженні різних дій людини в суспільстві з боку цього суспільства або його різних інститутів. Регулятивна функція правової культури дозволяє співвідносити суспільні й особисті інтереси, реалізуючи їх у рамках законності. Виконуючи вимоги норм права або порушуючи їх, здійснюючи права і виконуючи обов'язки, людина очікує позитивного ставлення до своїх вчинків або негативних санкцій, що залежать від рівня її правової культури та регулятивної ролі соціонормативної системи, яка існує в суспільстві. Високий рівень правової культури особистості дозволяє їй регулювати відносини з іншими соціальними суб'єктами в різних сферах життєдіяльності суспільства, не виходячи за рамки законності, підвищуючи тим самим ефективність реалізації своїх інтересів і потреб.

Усі функції правової культури, носієм якої є конкретна людина, реалізуються в єдності, взаємно обумовлюючи одна одну і тим самим підсилюючи ефект свого впливу. Так, наприклад, аксіологічна функція при формуванні нормативно-ціннісних орієнтирів особистості виступає в єдності з пізнавальною, де ідеологічні і психологічні елементи правової культури особистості сприяють реальній правомірній діяльності людини відповідно до правових приписів і моделей правомірної поведінки. Аксіологічна функція в дослідженні культури полягає у виокремленні тієї сфери людського буття, яка називається світом цінностей. Культура в цьому аспекті є: підсумком усього різноманіття діяльності індивіда; сукупністю матеріальних і духовних цінностей; складною ієрархією ідеалів і смислів, які є значущими для конкретного, історично сформованого суспільства; предметним світом, залежно від його значущості для суб'єкта; реалізацією ціннісних пріоритетів у діяльності та у взаєминах. Отже, головним завданням цієї функції є розуміння сутності та проблеми цінностей.

Однією з найважливіших функцій правової культури є інтеграційна. Це пов'язано з тим, що система законодавства країни створює єдине правове поле, що об'єднує всіх громадян та інших соціальних суб'єктів у єдину соціальну спільність. Майбутній фахівець, опановуючи правову культуру, включається в соціальну спільність як її повноправний член, знає і виконує свої права та обов'язки. Про роль цієї функції свідчать дослідження Л. Ніколаєвої: «...Те, що ми називаємо «правовою акультурацією суб'єкта», під час якої він набуває загальних знань з правової культури, є домінуючою в суспільстві. Саме набуття цих загальних знань, існування загальних соціальних уявлень про закони та інститути, про відносини між державою і громадянином, про їх формування в ході національної історії, і про спільні цінності, на які вони спираються, забезпечують усіх членів цієї культури «єдиною мовою», дозволяючи їм спілкуватися, розуміти один одного» [11, с. 43].

Отже, людина, яка володіє високою правовою культурою, незалежно від її соціального статусу, регіону проживання буде завжди діяти в єдиному правовому полі, дотримуватися законності держави, відчуваючи себе її повноправним громадянином.

Правова культура виконує і комунікативну функцію. Забезпечуючи спілкування громадян у юридичній сфері, вона існує через це спілкування і впливає на нього. Правова культура конкретного суспільства не може успішно розвиватися без залучення до правових культур інших народів. Вона покликана акумулювати в собі прогресивні досягнення всіх типів правових культур як нинішньої, так і минулих епох.

Правова культура формується в складній органічній єдності з іншими сферами

культури: політичною, моральною (моральною чи етичною), естетичною, релігійною культурою тощо. У специфічному змісті правової культури обов'язково проявляються риси й особливості, властиві як панівній культурі певного суспільства, так і окремих її галузей [11, с. 44].

Визначаючи функції правової культури, А. Шайдуrow називає право специфічним регулятором суспільних відносин, що діє двояко: по-перше, разом з іншими соціальними механізмами воно здійснює ідеологічний вплив і, по-друге, наділяє сторони юридичними правами й обов'язками. Правова культура охоплює обидва способи, тому функції правової культури в цілому допомагають більш наочно уявити всі зв'язки між правом і його втіленням у життя. Через функціонування правової культури більшою мірою відбувається залучення громадян до управління суспільством і державою. Не заперечуючи суспільний і особистий рівні правової культури, розуміючи під нею особливе суспільне явище, що забезпечує правову поведінку суб'єктів з метою зміцнення правової основи державного і суспільного життя, А. Шайдуrow вважає, що функції правової культури не диференціюються стосовно суспільства і особистості [15, с. 41].

Немає сумнівів у тому, що функціонування правової культури суспільства визначено системою соціально-економічних відносин. Ця детермінація правової культури суспільства спонукає до життя такої її функції, як правове забезпечення процесу становлення нової державності. Зміст цієї функції змінюється зі зміною завдань на тому чи тому етапі реформування суспільства. Реалізовуватися ця функція може різними шляхами, зокрема формуванням у населення правових знань, переконань, звичок тощо, що забезпечують їх правомірну, соціально-активну поведінку в правовій сфері. Тут важливим є вироблення навичок правової діяльності громадян та суспільства в цілому, реформування всієї правової системи. Цілком ймовірно, це одна з основних функцій правової культури суспільства на сьогодні.

З неї випливають інші функції, серед яких виокремлюємо: освоєння і перетворення правової реальності (пізнавально-перетворювальна), ціннісно-нормативна, правовиховна, комунікативна.

Пізнавально-перетворювальна функція правової культури суспільства пов'язана із завданням побудови правової держави. Пізнання правової реальності передбачає врахування кризових процесів, що відбуваються в економіці, політиці і суспільстві. Розпочата реформа передбачає і використання можливостей такої функції правової культури суспільства, як освоєння і перетворення правової реальності.

Ціннісно-нормативна функція правової культури суспільства спрямована на забезпечення стійкого, злагодженого, динамічного та ефективного функціонування всіх елементів правової системи. Правова культура пов'язана не тільки з відображенням правової реальності, а й з активним зворотним впливом на неї. Ця функція правової культури реалізується за допомогою норм права, засвоєння яких необхідно кожному громадянину для його успішної адаптації в рамках держави. Нормативна сторона правової культури суспільства включає широке коло вимог, до духовного світу людини, її морально-правових якостей, знань, правових переконань тощо.

Ціннісно-нормативна функція правової культури суспільства охоплює різноманітні явища і факти, які набувають ціннісного значення, відображаючись у людських учинках, соціальних інститутах тощо. Через те, правові норми, інші складові правової

культури суспільства є об'єктами оцінки. На цій основі в науці склалося порівняно відокремлене теоретичне спрямування – правова аксіологія, починається тоді, коли вивчається оцінне ставлення особистості до результату, мети її дій, спрямованих на зміну навколишньої правової дійсності, до еталонів, зразків поведінки, передбаченими нормами права, до поведінки і діяльності інших осіб. Оцінна дійсність у правовій культурі складається у «вимірі» індивідом, суспільством права, законності, правопорядку, правовідносин, механізму правового регулювання шляхом зіставлення з відповідними правовими цінностями [15, с. 46].

Оцінка полягає в тому, наскільки чинна система законодавства, правовідносини, законність, правопорядок відповідають тим високим стандартам, установленим у будь-якому цивілізованому суспільстві. Визначаючи кожну нову цінність правової культури, ми даємо оцінку з позицій вже існуючих ціннісних орієнтацій, позитивно ставлячись до них, оскільки переоцінка моральних, правових цінностей означає якісні перетворення у сфері права, правосвідомості й устремління до нового рівня уявлень, до нового рівня правового розвитку суспільства, особистості.

У правовій культурі статус цінностей отримують і права та свободи кожної особистості. Одним з найважливіших факторів, характерних для ціннісно-нормативної функції правової культури, є ступінь гарантованості державою свободи поведінки особистості в єдності з її відповідальністю перед суспільством, оскільки сутність розвитку – це ступінь цієї свободи, її якісний стан. У цьому випадку правова культура, як і культура в цілому, характеризує ступінь наближення суспільства до того чи того рівня свободи. Розвиток правової культури є розвитком процесу свободи особистості, а її ступінь визначається тим, наскільки людина поставлена в умови, коли вона в змозі пізнавати, опановувати й використовувати існуючі досягнення правової культури. Міра свободи особистості і є головним критерієм людської культури [15, с. 47].

Виховна функція правової культури суспільства виражається в розвитку правових якостей особистості. Перетворення правових приписів, норм права в звичку, в природний регулятор діяльності громадянина передбачає, що вони засвоєні особистістю, стали її внутрішнім переконанням. Ступінь засвоєння норм права можна визначити з реальної поведінки громадянина в різних правових ситуаціях. У цьому сенсі культура правової діяльності особистості є культурою її поведінки в правовій сфері.

Особистість повинна мати чітко визначену правову орієнтацію, знання і розуміння права. Правова культура суспільства повинна сприяти формуванню правової культури особистості, поваги до закону.

Притаманні правовій культурі ідеали, правові норми, принципи традиції припускають консолідацію членів суспільства, концентрацію їх зусиль на вирішення завдань розбудови правової держави. Правова культура забезпечує соціальне згуртування людей. Вона дозволяє не тільки правове спілкування між громадянами, а й регулювати їх взаємовідносини в правовій сфері.

Важливе місце серед функцій займає комунікативна функція. За допомогою інститутів правової культури суспільства відбувається політичний, правовий взаємозв'язок між державою й особистістю, між усіма елементами політичної та правової систем, націями, соціальними групами. Завдяки механізму дії цієї функції забезпечується наступність у розвитку правової культури впродовж розвитку нашого суспільства.

Підкреслимо, що всі функції взаємопов'язані між собою і взаємозумовлені,

доповнюють і збагачують одна одну, відтворюють реальний процес функціонування правової культури.

Отже, на основі класифікації на види залежно від суб'єктів, її носіїв, на суспільну, групову та індивідуальну, рівнів (звичайний (буденний), професійний, науково-теоретичний) правової культури визначено функції правової культури, які є фундаментом для виконання фахівцем своїх основних і постійних видів діяльності, тобто професійних обов'язків. До функцій віднесено: пізнавально-перетворювальну (правове забезпечення процесу становлення нової державності, освоєння і перетворення правової реальності), ціннісно-нормативну, правовиховну, комунікативну. Отже, проблема виокремлення функцій правової культури продовжує залишатися актуальною і вимагає нових досліджень, у контексті аналізу системних зв'язків правової культури як суспільства, так і особистості. Без аналізу функціональної ролі правової культури неможливо зрозуміти її зміст і закономірності розвитку. Правова культура суспільства як система взаємопов'язана з зовнішніми по відношенню до неї системами, а також з системою більш високого порядку, до якої вона належить.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусин Б. І. Новітні методики викладання у правничій школі як засіб вдосконалення правової освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2013. Вип. 22. С. 104–115.
2. Батайкин В. П. Правовая культура в условиях социальной модернизации (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. Москва, 2006. 176 с.
3. Болотова Е. Л. Система непрерывной правовой подготовки педагогических кадров: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Москва, 2007. 395 с.
4. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 20 с.
5. Годун Н. Ю. Правова культура: дефініція поняття. *Наше право*. 2015. № 1. С. 11–15.
6. Головкин Н. І. Правова педагогіка: навч. посіб. Київ: МАУП, 2007. 248 с.
7. Гурин С. В. Формирование правовой компетентности будущего учителя в учебно-воспитательном процессе вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Мурманск, 2004. 147 с.
8. Клунко Р. Ю. Формування правової культури майбутнього вчителя як елемент підготовки до професійної діяльності. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 3. С. 148–151.
9. Мотехина М. В. Правовая подготовка будущего учителя в учебном процессе педагогического вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Тула, 2000. 223 с.
10. Мусинов П. А. Педагогические условия (формирования нравственно-правовой культуры будущего педагога в процессе вузовской подготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Горно-Алтайск, 2000. 171 с.
11. Николаева Л. Н. Формирование правовой культуры студентов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Смоленск, 2005. 219 с.
12. Панасина С. Ю. Педагогические условия активизации профессиональной подготовки будущих учителей права: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Невинномысск, 2004. 194 с.
13. Рудых С. А. Формирование этико-правовой культуры будущего учителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Армавир, 2002. 202 с.
14. Соколова О. А. Формирование гражданской ответственности и правовой культуры студентов в образовательном процессе вузов социокультурной сферы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Краснодар, 2011. 216 с.
15. Шайдунов А. А. Педагогические условия развития правовой культуры будущих учителей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Екатеринбург, 2001. 211 с.

REFERENCES

1. Andrusyshyn, B. I. (2013). Novitni metodyky vykladannia u pravnychii shkoli yak zasib vdoskonalennia pravovoi osvity. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo*, 22, 104–115 [in Ukrainian].
2. Bataikin, V. P. (2006). Pravovaya kultura v usloviyakh sotsialnoi modernizatsii (sotsialno-filosofskii analiz). *Candidate's thesis*. Moskva [in Russian].
3. Bolotova, E. L. (2007). Sistema nepreryvnoi pravovoi podgotovki pedagogicheskikh kadrov. *Doctor's thesis*. Moskva [in Russian].
4. Hanzenko, O. O. (2003). Formuvannia pravovoi kultury osoby v umovakh rozbudovy pravovoi derzhavy Ukraina. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Hodun, N. Yu. (2015). Pravova kultura: definitsiia poniattia. *Nashe parvo*, 1, 11–15 [in Ukrainian].
6. Holovko, N. I. (2007). Pravova pedahohika. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
7. Hurin, S. V. (2004). Formirovaniye pravovoi kompetentnosti budushchego uchitelya v uchebno-vospitatelnom protsesse vuza. *Candidate's thesis*. Murmansk [in Russian].
8. Klunko, R. Yu. (2015). Formuvannia pravovoi kultury maibutnioho vchytelia yak element pidhotovky do profesiinoi diialnosti. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Serii: Psykholoho-pedahohichni nauky*, 3, 148–151 [in Ukrainian].
9. Motekhina, M. V. (2000). Pravovaya podgotovka budushchego uchitelya v uchebno-m protsesse pedagogicheskogo vuza. *Candidate's thesis*. Tula [in Russian].
10. Musinov, P. A. (2000). Pedagogicheskiye usloviya (normirovaniya npravstvenno-pravovoi kultury budushchego pedagoga v protsesse vuzovskoi podgotovki. *Candidate's thesis*. Horno-Altaysk [in Russian].
11. Nikolayeva, L. N. (2005). Formirovaniye pravovoi kultury studentov. *Candidate's thesis*. Smolensk [in Russian].
12. Panasina, S. Yu. (2004). Pedagogicheskiye usloviya aktivizatsii professionalnoi podgotovki budushchikh uchitelei prava. *Candidate's thesis*. Nevynnomysk [in Russian].
13. Rudykh, S. A. (2002). Formirovaniye etiko-pravovoi kultury budushchego uchitelya. *Candidate's thesis*. Armavyr [in Russian].
14. Sokolova, O. A. (2011). Formirovaniye grazhdanstvennosti i pravovoi kultury studentov v obrazovatelnom protsesse vuzov sotsiokulturnoi sfery. *Candidate's thesis*. Krasnodar [in Russian].
15. Shaidurov, A. A. (2001) Pedagogicheskiye usloviya razvitiya pravovoi kultury budushchikh uchitelei. *Candidate's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].